

שר החינוך בן ציון דינור חוזר לתומכי תמימים

37 שנים חלפו מאז הלך לעולמו מר בן ציון דינור, ו"בית משיח" מתאר תחנות חב"דיות במסכת חייו של מי שהיה היסטוריון נודע ושר החינוך. נולד למשפחה חב"דית, למד חמישה חודשים ב'תומכי תמימים' בליובאוויטש, ובסוף ימיו עמד בקשר עם הרבי וסייע רבות לחב"ד במסגרת משרתו הרמה. זכרונות מרתקים מישיבת תומכי תמימים

הביא לדפוס: שניאור זלמן ברגר

פטירתו של סבא שימש הרב קלמן כסגן הרב מטעם בעירנו חורול שבאוקראינה. הרב מטעם היה אחיו הצעיר הרב אליעזר משה מאדייבסקי, שהיה גם הרב וגם הרב מטעם, כסבא.

היחסים בתוך המשפחה קשורים בתולדות משפחת אבי:

אב אבי, ר' צבי יעקב דיאנבורג, יליד ניעזין נפטר בהיותו בן 28, בשנת תרכ"ב, משפחתו היתה מפורסמת בלמדינה וברבניה הרבים. אבי אביו הרב חיים יהודה לייב, היה רב בעיר רומני פלך פולטבה. ואחרי פטירתו ישב על כסאו בנו הרב שניאור זלמן, הוא שימש שם רב שנים רבות, ונפטר בעיר האדיטש פלך פולטבה. קברו היה על יד הציון של האדמו"ר הזקן, רבי שניאור זלמן מליאדי.

בבית דודי, אחי אבי, ר' לייב, ראיתי יאלן יוחסיני של משפחתנו ובו שנים עשר דורות רבנים. זקני זה היה איש בעל כשרונות בלתי מצויים. היתה לו ספריה גדולה וחשובה, הניח אחריו כתבים מרובים. הוא עמד בכתובים עם בעל הצמח

של איזה מספריו ומאמריו. ותקותי אשר גירסא דינקותא תעמוד לו, היינו אותם החדשים שהי בקירוב מקום לכ"ק מו"ח אדמו"ר ובמחיצת ישיבת תומכי תמימים. והרי אין לך דבר הבטל לגמרי, ועל אחת כמה וכמה ענינים הקשורים בתורתנו הנצחית וכפי שמוארת בפנימיות באור החסידות. ובטח יהי' רישומם ניכר בספרים וחיבורים שעומדים לצאת מתחת עטו" (אגרות קודש כרך יז אגרת ו'תכח).

מר בן ציון דינור נולד בעיירה חורול שבאוקראינה, להוריו הרב שניאור זלמן יצחק ומרת נעמי דינבורג. לפנינו קטעים מזכרונותיו, ואחריהם תיאור קצר על הקשר החב"די שהתחדש עם היבחרו לשר החינוך.

חורול

הבית ביתו של סבא הזקן, סבא של אבא, הרב רבי אברהם מאדייבסקי, ובבית סבא גר הדוד קלמן דודו של אבא. אחרי

יום ח' בתמוז ימלאו 37 שנים לפטירתו של מר בן ציון דינור. מי שנולד במשפחה חב"דית, נדד בין ישיבות ליטאיות, הגיע לשהות קצרה בליובאוויטש, המשיך את דרכו הציונית והאקדמאית, ולבסוף שב ל'פרדס' – ישיבת 'תומכי תמימים' בלוד, כשר החינוך, וגם סייע רבות ל'רשת'. את זכרונותיו כתב על פי הוראת הרבי.

מר דינור, מגדולי ההיסטוריונים, שר החינוך וכן למשפחה חב"דית, העלה בספרו "בעולם ששקע" זכרונות ותיאורים מתקופת שהותו בליובאוויטש כמו גם תיאורים אוטנטיים ממשפחתו החב"דית. בתקופה בה כתב את זכרונותיו האישיים, קיבל הוראה מפורשת מהרבי, לכתוב על התקופה הליובאוויטשית זו בחייו:

"כמדומה שאמר או כתב לי כ' כי עוסק בכתיבת היסטוריא ישראלית ובהוצאה חדשה

מתיישב על ידי, טופח על כתפי ואומר לי בלחישה: "אני יודע על מה אתה מהרהר!..."

השר דינור משוחח בהתרגשות עם תלמידו ישיבת תומכי תמימים, בעת ביקורו בישיבה

היצוא של התוצרת החקלאית של הסביבה. בשעה שהתיישב סבא בעיר היו בה אולי 200-250 משפחות, סבא הזקן רבי אברהם היה גם הוא, כנראה, איש בעל אמצעים, וחנתניו היו רבנים, בעלי עסקים סוחרים ומנהלי אחוזות.

דודי רבי יוסף חיים מאדייבסקי, היה סוחר וגם רב מטעם בעיר האדיטש, פלך פולטבה, בנו הצעיר, ר' אליעזר משה מאדייבסקי ירש את מקום אביו, היה רב בחורול - גם רב מטעם סוחר עשיר, חסיד תקיף בדעתו ומשכיל. סמכותו של הרב בעיר היתה גדולה, אבל לא מעטים היו שדעתם לא היתה נוחה משלטונו הטואליטארי של רב שהיה גם רב מטעם וגם סוחר עשיר, אבל האופוזיציה הזאת לא היתה לה זמן רב שום חשיבות.

כולם חסידים

כל אנשי העיר היו חסידי תב"ד, י"ט בכסלו וי' בכסלו היו חגים שהתחרו עם

הצמח צדק, ואחריו של בנו המהר"ש (רבי שמואל), אבל היה לו גם ידע בחכמות עולם והצטיין בידיעת שפות. שימש בתפקיד 'יהודי מלומד' מטעם מושל המחוז בחרקוב, והשפעתו על השלטון היתה מרובה. 'בימים ההם' היו אומרים הבריות 'היה בפלכי פולטבה חרקוב וצ'רניגוב - דינו של י"ט בכסלו כדן חג רשמי. בתוקף השפעתו של רבי אברהם מאדייבסקי היו כל החנויות היהודיות סגורות באותו יום. הוא נתמנה בשנת 1861 [תרכ"א] כחבר ועד הרבנים. מזכירו הפרטי היה ר' ישראל איסר לנדא מפולטבה, אשר מסר הרבה ניירות של סבא לשלטונות, ולאחר זמן המיר את דתו, ובשל כך זקני נאלץ לעזוב את פולטבה.

העיר חורול היתה אמנם עיר קטנה. לפי המיפקד שנערך בשנת 1896 [תרנ"ו] היו בה כ-8000 תושבים, החלק הרביעי מהם יהודים. אבל בימי סבא היה מספר היהודים קטן מזה. אני זוכר כיצד גדל בעירנו מספר היהודים בעקבות הגדלת היצוא החקלאי מן הסביבה, כיצד באו והתיישבו בעירנו אנשים, שהיו מרכזים את

רבי מנחם מענדל מליובאוויטש ועם בניו. בייחוד היתה חליפת מכתבים ערה בינו ובין בנו של הצמח צדק, הרב ברוך שלום מלזנין, שהיה מתהלך איתו כנראה בידידות קרובה.

עיר מולדתי היתה חורול. וסבא הזקן [הרב אברהם מאדייבסקי] היה קשור למקומות האלה: אבי חותנו ר' משה מהאדיטש, היה מקורב למשפחת רבי שניאור זלמן מליאדי, ושמעתי שהיה גם שותף בעסקיו של רבי בער, האדמו"ר האמצעי. אמנם, אביו היה מזילובין הסמוכה לבוברויסק, אבל בימי 'הבריחה' מפני צבא נפוליון עברה המשפחה לגור בפלך פולטבה. רבי אברהם מאדייבסקי קודם שקיבל את רבנותה של חורול היה רב בפולטבה, ובשעתו עורר הדבר תימהון שהניח עיר גדולה כפולטבה שהיא עיר פלך והלך להיות רב בעיר מחוז קטנה, אני סבור שהדבר היה קשור בפעולתו הציבורית של זקני.

זקני זה, הסבא רבי אברהם, היה אמנם חסידו של רבי מנחם מענדל מליובאוויטש

קורות היים

אני, בן ציון דינור (לשנים דינבורג) נולדתי ביום האחרון של חנוכה תרמ"ד (2.1.1884) בעיר הורול (על־פולטבה ברוסיה הקטנה, כלומר באוקריינה שממזרח לדנייפר), להורים מעוסי אמצעים ממספחת רבנים וחסידים (חב"ד). לכהתי בהדר והייתי בולה למקומות חזרה באוקריינה, ברוסיה הלבנה

מר דינור כותב את תולדות חייו "נולדתי... להורים ממשפחת רבנים וחסידים (חב"ד)"

ר' זאב צ'לנוב (אביו של ד"ר יחיאל צ'לנוב) גם הוא חסיד חב"ד, הם גרו בחצר אחת.

תנהג כמו שנהגו אבותיך

בזכרונותיו מגולל את ילדותו בצל הוריו, אשר ביקשו לחנכם בדרך התורה והמצוות, ומתאר בפרוטרוט כיצד הוא ואחיו הגאונים היו מבוקשים על ידי ה'חדרים' בעיירה, כי אם אחד מהאחים התקבל ל'חדר', כל ילדי העשירים ביקשו ללמוד בו.

וכאשר "גדל" והיה בן עשר וחצי, נשלח ללמוד בשיבה בקרמנצ'וג, אותה עזב כעבור זמן קצר. זו היתה התנהגות הראשונה בנדודיו בין ישיבות חשובות, ובהן ליובאוויטש אליה הגיע בחודש תשרי תרס"ב, ואת רשמיו העלה על הכתב.

האמנותי, שהחסידות תוכל להעלות אותי על הדרך הנכונה. הודעתי איפוא במכתב הביתה שגמרתי בליבי לעזוב את וילנה. אפשר שאבוא הביתה, ואפשר שאסע למקום אחר ולא פירשתי להיכן.

בימים אלה קיבלתי מכתב מדודי הרב, בו בירך אותי לקבלת היסמיכה. הוא יעץ לי שלא לחזור ישר הביתה, אלא שאסע לימים הנוראים ולחג הסוכות לליובאוויטש, יתנהג כמו שנהגו אבותיך, כעבור ימים אחדים קיבלתי גם כסף להוצאות הדרך לליובאוויטש. הכסף נשלח בפקודת דודי על ידי בנו, שלמד איתנו בטלז. לאחר יומיים קיבלתי מכתב שני מאחי, ובו הוא מתחנן לפניי בשם אמא, שלא אסע לליובאוויטש... שקלתי וחזרתי ושקלתי - ובמוצאי שבת שובה, ה' בתשרי תרס"ב, יצאתי מוילנה לליובאוויטש.

חמישה חודשים בעולמם של החסידים

ליובאוויטש - היא עיירה השוכנת במחוז אורשה, בפלך מוהליב. בן דודי כתב לי בפרוטרוט כיצד עלי לנסוע שמה. העיירה נמצאת במרחק של עשרים וירסטאות (21.3 ק"מ) מתחנת הרכבת קרסנווייה במסילת הברזל ההולכת ממינסק למוסקבה, בין אורשה וסמולנסק, וכעשרים וחמש וירסטאות (כ-23.3 ק"מ) מתחנת רודניא, במסילת הברזל ההולכת ממוסקבה

והיה ישן על פי רוב משעה 8 עד שעה 10 לערך, או משעה 7 עד 9. אחר כך כשכבר אנו הילדים היינו ישנים, היה קס, מדליק את העששית הקטנה ומעיין בספרים, על פי הרוב 6 שעות רצופות עד 3 בלילה, לעיתים עד 5, ואחר כך ישן עוד שעתיים. שעות המנוחה שלו, היו על פי הרוב שעה-שעתיים אחרי הצהריים, שעתיים אחרי ארוחת הערב ושעתיים לפנות בוקר.

הספרים שהיה מעיין בהם היו קבועים: ראשית כל מדרש רבה וילקוט שמעוני. אחר כך ספרי חסידות, תולדות יעקב יוסף וספרי האדמו"ר הזקן, תניא וליקוטי תורה, ומספרי האדמו"ר האמצעי: ביאורי הזוהר וקונטרס ההתפעלות עם הביאורים של רבי הלל מפאריטש שאותו ידע בעל פה, ישר והפוך. כל יום היה לומד משניות בלי פירושים, ורק לעיתים היה מעיין ב'תפארת ישראל'. גם בתלמוד היה מעיין. היה לו תלמוד קטן רק עם רש"י. בשעות הלילה היה מעיין בקביעות בזהר.

היה מקפיד מאוד שלא לדבר רעות על שום אדם; להפך, היה מדבר רק טובות. הוא היה אומר שקשה לו לדבר אל הזולת בלשון רבים בפניו ובלשון יחיד שלא בפניו. ומשום כך היה משתמש לרוב בלשון הרבים ביחס לאנשים, בייחוד לגבי תלמידי חכמים, גם שלא בפניהם: "הם אמרו".

אבא היה גדול בתורה הרבה יותר ממה ששיערתי, כמעט מעולם לא בחן אותי, אבל כשנסמכתי להוראה ראה חובה לעצמו לבחון אותי בכמה שאלות - התארים שבהם היללו אותי בוחניי נראו לו כמוגזמים, ועלי להגיך, שהבחינה שלו היתה חמורה הרבה יותר מכל הבחינות שנבחנתי בהן קודם לכן. אבל הוא צייה וביקש ממני שלא אספר לאיש על הבחינה שבחנני.

אמא (נעמי דינבורג) היתה ילידת העיר קרמנצ'וג, אביה רבי זאב וולף אסקינביין היה ידוע בקרמנצ'וג בשם רבי וועלוועל מפאריטש, מלמד גמרא לילדים מבוגרים, בני נכבדים ועשירים, היה חברו הקרוב של

פורים ועם שמחת תורה. מתנגדים כמעט ולא היו בעיר. כיוצא מן הכלל היה, בימי ילדותי, מלמד אחד רבי לייב האדבין, שקראו לו "המלמד הצהוב", הוא היה מתנגד, והעז אפילו ללעוג לחסידים ולי"ט בכסלו, ופעם אפילו נענש קשה על כך, והעניין הגיע עד לבית המשפט.

ומעשה שהיה כך היה: דומני היה זה בשנת תרנ"ב, בי"ט בכסלו, כטוב לבו של המלמד ביין בין החסידים, התחיל ללעוג לרבי ולכל החג הזה שחוגגים אותו לזכר שחרורו של האדמו"ר הזקן. החסידים, בייחוד פרחי החסידים תפסוהו והלקו אותו, עד אשר נפל למשכב. המלמד תבע אותם לבית המשפט וביקש פיצויים, ובית המשפט חייב את האשמים לשלם לו 175 רובל, סכום שהספיק לו להשיא את שלושת בנותיו שהגיעו לפרקן. מאז נהגו החסידים שבעיר שלא להכניס מתנגדים לחגיגות של י"ט בכסלו. בשעתו נתפרסם המשפט הזה אף בעיתונים (דומני ב"ווסחוד") מאז היה כינויו של רבי לייב המלמד - לייב האדבין - לא 'המלמד הצהוב' אלא 'המלמד שנלקה'.

מימי ילדותי איני זוכר שום מוסדות חסד ותרבות ציבוריים בקהילה שלנו. היה שם בית כנסת אחד, ואחר כך נבנה בית כנסת חדש; היה בה גם 'הקדש': בית הכנסת אורחים ומלון לעניים, בית בן שלושה חדרים קטנים. הוא עמד בחצר שעל יד בית הכנסת הישן, שהיתה פעם - כפי שסיפרו לי בילדותי - שייכת לסבא, לאב אבי והקרובים מכרו אותה לקהל. באותה חצר היה גם 'בית השחיטה לעופות'.

אבא, התחנך בביתו של סבא. הוא היה יתום, אמו נישאה לאיש אחר. מטבעו היה שתקן, וכובש את עצמו. היה מסוג האנשים הנעלבים ואינם עולבים, מיתמם מדעת, ומסתיר מתוך התאמצות מכוונת את מהותו האמיתית, אפילו מן הקרובים אליו ביותר.

דוגמאות אחדות לאופיו: הוא היה נוהג בערב, תיכף אחרי פת ערבית, לנוח קצת

השר עם תלמידי 'תומכי תמימים' בלוד

השר דינור, המשפיע הרב שלמה חיים קסלמן, הרב משה גוראריה, הרב פניינע אלטהויז

גלויות. שוחחנו באותו לילה ובכל ימי החג. ישבנו בחדר אחד והתיידדנו. זכורה לי בייחוד השיחה שלנו על ארץ ישראל. הוא שמע על הציונות שלי, ראשית כל, אמר מיכאל דבורקין, צריך שארץ ישראל תהיה בלבו של כל יהודי. 'כאן' - הוא הראה על ליבו. זאת היא השאלה! יהרבי מתנגד ליהודים החושבים שהם יכולים לרכוש ארץ ישראל, כשאינן ארץ ישראל בלבם.

מצאתי בליובאוויטש מכרים רבים: מלמדי [המשפיע] ר' שמואל גרונם [אסתרמן], שישב פעם בביתנו, מצאתי כפי שהיה, הוא קיבל אותי בקרירות ואף לא השתדל להסוות את אדישותו גם כששמעתי ממנו דברי חסידות בקביעות. פגשתי את השוחט מאורשא, שלמדתי אצלו פעם מסכת פסחים, והוא הקביל פני בידיות,

שעל שולחנו העגול לא פסח המיחם מלזמזם מעלות השחר עד שעה מאוחרת בלילה, בעל הבית, אשתו וילדיו היו בהולים וטרודים כל הזמן, האורחים נכנסו ויצאו, יצאו ונכנסו בשאון וברעש. 'יריד' גדול.

שכני לחדר היה ר' מיכאל דבורקין; סוחר יערות, שגם בחינוכיותו הנאה וגם בדרך שיחתו נראה היה אדם מן היישוב, מעורב עם הבריות, מקפיד על צורה נאה ובעל מחשבה. לפי חזונו הוא נראה אברך כבן שלשים, ובאמת היה בחור רווק, קרוב לעשרים וחמש. היה קודם חסיד קופוסט, ועכשיו בא בפעם הראשונה לליובאוויטש. הוא החליט לחסל את עסקיו 'להקפיא' אותם לחצי שנה - כדי לישב בזמן הזה בחצרו של הרבי, 'לקבלי' אותו על עצמו. שוחחנו רבות. בראשונה ברמזים ואחרי כן

לבריסק, שתי תחנות לפני ויטבסק. יצאתי במוצאי שבת בלילה מוילנה, ורציתי להגיע מחר, ביום ראשון, ערב יום הכיפורים, לליובאוויטש.

שיקולי דעת וספיקות, הרהורי לב והטרדת רעיונות - לא עזבוני כל זמן נסיעתי [בגלל מכתב מלא לעג שקיבל מאחי, בו תמה על התהפכות הרבות, והאחרונה שבהן השאיפה להגיע לליובאוויטש]. שעות על שעות ישבתי בפינתי בקרון, שקוע במחשבותי ומחשב מחדש חשבון עולמי. מכתבו של אחי היה ספוג צער וכאב. אבל רוחי לא היתה רעה עלי.

מה טוב שעזבתי את וילנה, וגם בליובאוויטש לא אבטל את זמני אפילו שעה אחת. אשב שם חודש-חודשיים או חצי שנה ואקדיש את כל זמני ללימוד החסידות! הרי זה פרק חשוב כל כך ב'בית ישראל'.

אני יורד ברודניא. היה קרוב לשעה שתיים עשרה. אין כבר להשיג עגלה לליובאוויטש. נאלצי להישאר ברודניה ליום הכיפורים. הלכתי ל'אכסניה' ומצאתי שם עוד שלושה חסידים שאיחרו ולא השיגו עגלה לליובאוויטש. איני זוכר יום כיפורים שהתפללתי בו בכוונה והתלהבות יותר מביום כיפורים זה.

ההתלהבות הדתית של בחור לבוש בגדים קצרים למחצה, שהיתה כבושה וצנועה, לא כדרך חסידים, אבל ניכרת מאוד, עוררה תשומת לב בבית המדרש הקטן שהתפללתי בו. הרב - זקן מופלג - קידמני בשלום (ידעו כי אני לא השגתי עגלה לליובאוויטש) התפלא בראשונה לשמוע, כי אני בא מוילנא, אבל אחרי כן כשסיפרתי לו על מקום הולדתי והודעתי לו את שמי ושם משפחתי - התברר כי הוא מכיר יפה את משפחתינו, וביחוד הכיר את סבא הזקן ר' אברהם.

למחרת יום הכיפורים, נסעתי לליובאוויטש. הגעתי בצהרים ובי'אכסניה' חיכו לי שניים מבני עירי, שידעו על בואי ושמעו שבטעות ירדתי ברודניה וכבר לא היתה שם עגלה. אחד מחברי בן עירי, בעל ידיעות מצומצמות ובן אנשים אמידים ופשוטים, קרא אותי הצידה והזהירני שלא אספר כי אני 'ציוני', זה יזיק לי מאוד, מאוד! הרגעתני: איני צריך לספר - הם יודעים! ה'אכסניה' היתה מלאה אורחים. הדירה היתה מחולקת לחדרים קטנים וצרים, בעצם תאים, קירות קרשים בלתי מהוקצעים הבדילו ביניהם, בכל תא שני אורחים, וחדר אוכל גדול למדי במרכזו,

מצאתי שם מכרים מהומל ומקרמנצ'יג.

בחמישה חודשים ששהיתי בליובאוויטש למדתי הרבה, אבל ראשית כל למדתי את משמעותה של המימרא: 'רבי מכבד עשירים'... בשורה הראשונה על ידי הרבי, בבית מדרשו של הרבי, עמדו על ידו אחיו הגדול - ר' זלמן אהרן - הרז"א, [הגביר] מוניסזון מפטרבורג, ועל ידו בחור צעיר צנום פנים שחרחרים ועיניים נוצצות - בנו של נתן גורארי אחד האחים גורארי מקרמנצ'יג, שהיו מפורסמים בעושרם ובחסידותם; על ידו בנו של הרב מפולטבה - אביו היה רב חסידות, ודודו אחי הרב, עשיר מפורסם (שם משפחתו: בזפלב) שהיה לו חלק במכרות הפחם שבפלך יקטרינוסלב. על ידו שני בניו של הרב דוד הירש חן מצ'רינגוב [הרד"צ] שאבו, אומרים בפעם הראשונה בליובאוויטש, אברהם ומנדל חן, שהיו מפורסמים כיכוכבים עולים בשמי החסידות. בצד השני של השורה ישב אחיו הצעיר של הרבי, מנחם מנדל, ועוד רבנים. החסידים הזקנים והותקים הם 'עמד', מקומם נראה לי, לא היה קבוע. 'עומדים צפופים ומשתחיים רווחים', הרבי אמר חסידות בפעם הראשונה, ואז נודע לי כי דברי החסידות של הרבי הם 'דא"ח' (דברי אלוקים חיים).

אחרי המאמר התאספו רבים בבית המלון שבו התאכסנו בניו של הרב מצ'רינגוב, ושם 'חזרו' על המאמר. העמידו את נוסח המאמר על מתכונתו. גם אני השתתפתי בחזרה, וסייעתי לא מעט להעמדת הנוסח הנכון של דברי הרבי. בגלל דבר זה זכיתי לתשומת לבו המיוחדת של מנדל חן, בנו הצעיר של הרב מצ'רינגוב שהתפרסם אחרי שנים אחדות כאחד מגדולי הרבנים של חב"ד. שימש רב בניעז'ין, ונהרג על ידי פורעים בשנת תרע"ט.

בייחוד נחרתה בליבי שיחה אחת ששוחחתי איתו באחד הערבים כשטיילנו קצת אחרי שאביו קרא פרק ראשון בתניא והסביר אותו - זה היה כנראה, בשעת ביקורו השני שביקר עם אביו בליובאוויטש, באותו חורף. בהסברתו אמר הרב, כי מידת אהבת השם משמעותה שאין האדם מסתפק במילוי רצונו של השם יתברך, אלא "כדרך שהוא משתדל להרבות את רצונותיו של בנו, כדי שיהנה מהתענוג על מילוי הרצון" כך עניינה של אהבת השם, וזו היה הבחינה של תוספת מן 'החול על הקודש'.

אמרתו למנדל חן, שהרעיון הזה הוא עמוק ונכון, והדברים נזכרים במסילת

ישרים, דומני ביסודם הם כבר נזכרים אצל ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי, אבל הלא משכילים טוענים על יסוד הרעיון הזה, שכל עניין הדת והאמונה והמצוות שמקורן ברצון אנושי, וכופרים בהתגלות ובתורה מן השמים.

מנדל חן העיף עלי מבט חריף ואמר לי: על כגון דא המליצו כבר חז"ל את הפסוק: "וכי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בס ופושעים יכשלו בס" ושוב העיף בי מבט חריף.

פגישה עם בן הרבי

אחרי החג הזמנתי את ר' יוסף יצחק, בנו של הרבי ומנהלה של הישיבה 'תומכי תמימים', שנסדה על ידי הרבי. כשאמרתי שאני מעוניין ללמוד חסידות ובנגלה אני מעוניין ב'ירושלמי' העיר לי: תלמד מה שצריך ללמוד, מה שכולם לומדים, ואין לך ללכת בדרכים של 'יוהרא'. אחרי כן יעץ לי להיות כרוך אחרי ר' מיכאל הנוולי [המפיע בשיבה, הרב מיכאל דער אלטער (בלניער)]: "ממנו תוכל ללמוד הרבה בחסידות הלהלכה ולמעשה".

חמישה חודשים בדיוק ישבתי בליובאוויטש. הרביתי ללמוד חסידות. ראשית כל שמעתי בהקשבה רבה את מאמרי החסידות של הרבי, הם עניינו אותי משום שעל ידיהם ניסיתי לצייר לעצמי גם את דמותו של הרבי, וגם לחדור אל עצם מהותה של השפעת הרבי ואל טיבה. הייתי מהרהר בדבריו ומשתדל להגיע עד 'היחוד' האישי שבהם. הייתי משוחח על כך שיחות רמזים, עם ר' מיכאל הנוולי שהקדיש לי תשומת לב מרובה, והיה באמת מורי ורבי בחסידות. הוא היה יהודי בעל עיניים טרוטות ודומעות, זקן שיבה צהוב מהטבק, וראשו נטוי תמיד לצדו. התיידדתי איתו, הוא ומיכאל דבורקין היו האנשים הקרובים לי. על מידת הידידות שביני ובין ר' מיכאל הנוולי, יש לדון מן הדברים הללו:

בי"ט בכסלו היתה באולם הישיבה בחצרו של הרבי 'הילולא וחיגא': שירה וריקודים 'והשתיה כדת'. באמצע - הבחור נטע. בחור זה קולו נעים וערב ובכל שבת, בין מנחה למערב, היה מנצח על השירה בבית מדרשו של הרבי, ואני הייתי נוהג לשבת בפניה, להקשיב ולהקשיב. ר' מיכאל היה תמיד מוצא אותי ויושב על ידי, שותק ונהנה, הנהנה ומזרוז את החבורה

בקריאותיו!

- גם עכשו אני יושב בריחוק מקום על אחד הספסלים ומקשיב לשירה ולהילולא. והנה ר' מיכאל מתיישב על ידי, טופח על כתפי ואומר לי בלחשיה: "אני יודע על מה אתה מהרהר! אני יודע על מה אתה מהרהר! אתה יושב ומהרהר אחר מידותיו של הרבי! ביי"ט בכסלו אתה יושב ומהרהר! הגד נא, כיצד יכול הוא להיות רבי, אם אתה מהרהר אחרי הרבי ביי"ט בכסלו! הלא נאמר: "ועשה לך רב" - כיצד יכול הוא להיות רב אם אתה אינך מקבל אותו, אינך עושה אותו! אה! אין לך כוח עשייה - הנה אספר לך, כיצד נסעתי בפעם הראשונה לצמח צדק. הדבר היה לפני פסח, בשנת תרכ"ה, הקרח כבר נשבר מקצתו, לא היה אפשר לנסוע במזחלה על פני [נהר] הדנייפר ואני ידעתי שאני מוכרח לנסוע לרבי! הוא חולה, ומי יודע? - ובכן, הלכתי על פני הנהר, הקרח נשבר פעם, פעמיים ושלוש! טלתי אחת, פעמיים ושלוש! ובאתי, כשנוסעים כך לרבי - הרבי הוא אחר לגמרי! ועשה לך רב! אה, חבל שנולדת במאוחר... בזמני הייתי יכול להיות חסיד טוב! אף טוב מאוד!

זמן מועט אחרי י"ט בכסלו שוחחתי עם ר' מיכאל ארוכות על 'הרבי' שיחה ביחידות וברמו. לכאורה שוחחנו על מידת הצדיק ועל המדרגות של הצדיק בכלל. אבל שנינו ידענו יפה על מה ועל מי אנו מדברים. הסברתי את דעתי, כי עיקרי המידות של כל צדיק הן: אמונה, ביטחון ותמימות [וכאן נתן כותב הזכרונות, הסבר אידאולוגי מורכב למהותו של הרבי]. ר' מיכאל שמע בכוונה, הקשיב וחייך: "הצדיק שלך, אמר, הוא רבי פולני! אתה צריך ללמוד חסידות ולהבינה! גדול תלמוד שמביא לידי מעשה!". השיחה הזו חיזקה את הקשר ביני ובין ר' מיכאל, חיזקה בהרבה.

לימודי בחסידות עלו יפה בידי. קבעתי עיתים מיוחדות ללימוד חסידות עם ר' מיכאל. שמעתי שיעורים מפי ר' שמואל גרונם ובמקצת מן המקצת אף מפי ר' שמואל בצלאל [הרשב"ץ]. דבר זה היה צריך השתדלות מיוחדת, ולא עלה בנקל! למדתי לא רק ברוב ספרי האדמו"ר הזקן - תניא, ליקוטי תורה ותורה אור, למדתי בביאורי הזוהר של האדמו"ר האמצעי, וכמה מן המצוות של הצמח צדק (מכתב יד) [דרך מצוותיך], ור' מיכאל הרבה להשפיע עלי תורה בעל פה ונהג איתי בנדיבות של חסד בכל שיחותינו.

ארבעה בוגרי 'תומכי תמימים' לייבאוויטש. שלושה מראשי אגו"ח והרביעי שר החינוך. מימין לשמאל: הרב אליעזר קרטיק, הרב פינייע אלטהויז, השר דינור, הרב משה גוראריה

ה'תמימים' הפך לשר החינוך

למרות שתורת החסידות משכה את ליבו, הרי שראשו היה נתון במחוזות ציונים אקדמאים, ומלבד זאת היה לו קשה לסור להוראות הרבי והנהלת הישיבה, ולאחר חמישה חודשים עזב את ליובאוויטש, בניגוד להוראה מפורשת שקיבל מאדמו"ר הרשב"ב.

על תקופת שהותו בישיבה כתב לו הרבי מה"מ:

"... על פי הפתגם השגור בפי חסידים "אינימאל א חסיד – אלעמאל א חסיד" [= פעם חסיד, תמיד חסיד] ארשה לי להעירו על זכותו, שזכה והצליח להסתופף באהלה של ישיבת תומכי תמימים כמה חודשים; ועל פי האמור בטוחני שלא רק שלא זזה ממקומה, אלא זזה ממקומה למעליותא, ומוצאת בטוי מזמן לזמן בפעולות טובות אשר "מתנגד" לא הי' מסוגל להן, כי זקוקות הן לאור וחום אשר מקורם בחסידות ועניניה".

בהמשך המכתב מתייחס הרבי, לזכרונותיו

מליובאוויטש בספרו "עולם ששקע". בתחילה מסביר הרבי, כי עולם ששקע ניתן לומר רק על העולם הגשמי, והרבי מגיב על הזכרונות עצמם:

"מובן שבהתענינות מיוחדת קראתי העמודים האחרים בספרו הנ"ל, בהם מדבר על זמן שהותו, כנ"ל, בד' אמות של קדושת תורת ולמרות שכמה ביטויים "לכאורה" חילופם עיקר וראוי הי' להחליפם בהפכיים מהם, אבל ביחד עם זה הנה גם מבטויים אלה נתחזק אצלי הרגש אשר עדין נמצא תחת השפעת תקופה ההיא ועניני, ועד כדי כך – שמוצא הכרח להגן על עצמו מפני ההשפעה דאז, ולהצדיק צעדים ופעולות וכולי וכולי. במילים אחרות, נראה לי שגם בעולמו הפרטי לא שקע עולם זה, ויהי רצון שלא לבד שלא יתנגד להשפעה זו, אלא אדרבה, ינצלה ככל האפשריות שלו, ועד לסיסמה הידועה – דהפצת המעינות" (אגרות קודש כרך כג אגרת ח'תשעג).

בשנים הבאות נע ונד בין תנועות ואידיאולוגיות, עלה לארץ ישראל ונהיה להיסטוריון מפורסם, ועם קום מדינת ישראל,

נבחר כחבר כנסת, בכנסת הראשונה.

בדיוק יובל שנים חלפו מאז הגיע לליובאוויטש, ובח' תשרי תשי"ב מונה לשר החינוך בממשלת ישראל. בתקופה הבאה החלו מעגלים להיסגר שעה שחסידי חב"ד יצרו עמו קשר בכדי להיטיב עם מוסדות חב"ד. בתמונות המתפרסמות בכתבה זו, נראה שר החינוך בן ציון דינור, שב ל'פרדס' בחברת בוגרי 'תומכי תמימים ליובאוויטש' – הרב שלמה חיים קסלמן, הרב אליעזר קרטיק, הרב משה גורארי' והרב פיני'ע אלטהויז. ועמם נראה המארח מנהל הישיבה – הרב אפרים וולף.

באותם ימים, סייע רבות לרשת בתי הספר החב"דיים – אוהל יוסף יצחק, ובשנים הבאות, הקשר החב"די נשמר, ומר דינור שלח את ספריו וחיבוריו לרבי, וקיבל מענות מפורטים, וגם מצות מהרבי.

הכתבה מבוססת על זכרונות בן ציון דינור שפורסמו בספרו "עולם ששקע". עוד מקורות: אגרות קודש כ"ק אדמו"ר, התקשרות, בית משיח, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים ועוד.